

Ke Schmidtovu projektu podsebití na věžích hradu Karlštejna

Jana PAŘÍZKOVÁ ČEVONOVÁ; Marek PAŘÍZEK

ANOTACE: *Stat' shrnuje vývoj návrhů architekta Friedricha Schmidta na zastřešení Velké a Mariánské věže hradu Karlštejna v letech 1887–1888 a uvádí důvody, které vedly k realizaci dřevěného podsebití věží v rámci puristické rekonstrukce.*

Charakteristickým motivem novogotické obnovy hradu Karlštejna je dřevěné podsebití. K jeho návrhu na Velké a Mariánské (Menší) věži dospěl architekt Friedrich Schmidt na začátku roku 1888. Značně se přitom odchýlil od svého původního projektu z roku 1870 (obr. 2). Obdobně se následně postupovalo také u císařského paláce.¹ Tato závažná změna ve velké míře určila současný architektonický výraz hradu a byla vždy jedním z hlavních témat kritiky puristické rekonstrukce.² Dosud nebylo podrobněji zkoumáno, co k ní Schmidta přimělo. Využít lze k tomu dochovaný rozsáhlý soubor plánové dokumentace, stejně jako některé opomíjené písemné prameny, zejména ze Schmidovy a Mockerovy korespondence.

Poznátky staršího výzkumu

Dosavadní literatura zná pouze dvě Schmidtova vyjádření, která lze vztáhnout k záměru podsebití. Byla publikována ve Schmidtově pamětním sborníku posudků a zpráv pro vídeňskou Centrální komisi pro ochranu památek, sestaveném J. A. Helfertem (1893). Jako součást přípravy celkové obnovy hradu komentoval Schmidt 1. prosince roku 1864 zastřešení. Zdůraznil – nepochybně pod dojmem osobní návštěvy Karlštejna v létě uvedeného roku – že střechy, uplatňující se pohledově proti obloze, jsou zcela zásadní pro vnímání siluety hradu. Bez „kritického průzkumu“³ nedokázal posoudit, nakolik bude nutné vycházet z původního stavu.⁴ Druhá zpráva, z 23. června 1889, se váže k projektu císařského paláce a zahrnuje stručnou zmínku o Schmidtově přesvědčení, že zjistil „původní stav“ obou věží. U císařského paláce nešlo „chápat zachování ‚původního stavu stavby‘ tak apodikticky“ jako u Velké a Mariánské věže. Výsledný návrh paláce kvůli jednotné slohové osnově opomíjel domněle mladší hráděné patro. Arkýře pak tamtéž doplnil pouze „s ohledem na vnější vzhled“ a „podle analogických forem v Čechách“.⁵

Ke změně projektu střech věží se váže Mockerova výroční zpráva o postupu rekonstrukce hradu za rok 1888, která vyšla v *Národní politice* v roce 1889. Informuje o významném terénním nálezu, který byl interpretován jako frag-

1

■ Poznámky

1 K rekonstrukci císařského paláce viz zejména Dobroslava Menclová, *Restaurace hradu Karlštejna* (Příspěvek k dějinám teorie ochrany památek), *Zprávy památkové péče* VII, 1947, č. 1, s. 73–121, zvl. s. 101–108. – Milada Vilímková, *Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa. Fotodokumentace. 1. část, skici zaměření z r. 1866* (pasport SÚRPMO), Praha, prosinec 1975, s. 37–40, 42–43. – Z novější literatury zvl. Zdeněk Chudárek, Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna, *Zprávy památkové péče* LXI, 2001, č. 2, s. 28–34, zvl. s. 32–33.

2 Ke kritice přestavby Karlštejna zvl.: Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004, s. 124–125. – Mojmír Horyna, *Architektura přísneho a pozdního historismu. Čechy 1860–1890*, in: Tatána Petrasová – Hana Lorenzová (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění III/2. 1718/1790*, Praha 2001, s. 133–202, zvl. s. 173. – Dobroslav Líbal, Josef Mocker, architekt – restaurátor, *Zprávy památkové péče* LXI, 2001, č. 2, s. 21–23, zvl. s. 22–23.

3 V textu se objevuje dvojí druh citací. Přímé citace jsou uváděny kurzívou a v uvozovkách, naopak nepřímé citace, tedy překlady citací z němčiny, zde uvádíme pouze v uvozovkách bez kurzív.

Obr. 1. Friedrich Schmidt, západní pohled na věže Karlštejna před rekonstrukcí, výřez plánu, dat. 1867, kresba tuší na kartonu. NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04896. Reprod: NPÚ, GmŘ, 2019.

4 Helfert publikoval ze Schmidtova vyjádření jen úryvek týkající se významu střech. – Joseph Alexander Freiherrn von Helfert, *Zum Gedächtnisse Friedrich Schmidt's. Urtheile und Gutachten aus der Zeit seiner Wirksamkeit als Mitglied der k. k. Central-Commission für Kunst- und historische Denkmale*, Wien 1893, s. 10. Srov. Národní archiv (dále jen NA), fond Památkový úřad Vídeň (dále jen PÚ/R), karton 32, čj. 23 z 1. prosince 1864.

5 Helfert (pozn. 4), s. 11–12. Srov. Menclová (pozn. 1), s. 101–102. – Schmidtova vyjádření k císařskému paláci vyšlo ve zkrácené verzi již v roce 1889 ve zprávách Centrální komise: Anonym, *Notizen*. 138, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* NF XV, 1889, s. 204–205. Srov. NA, PÚ/R, karton 32, čj. 684 ze 7. června 1889.

2

ment podsebití: „*Za příčinou zjištění původního stavu hradu byla především kaple Panny Marie v jednotlivých poschodích ohledána (...). Při snesení nadezdívky nad hlavní římsou objevily se zbytky původní vazby, ze kterých se dá soudit, že se asi nad kaplí Panny Marie nalézala tak zvaná obranná chodba.*“⁶

Podsebití bylo záhy po dokončení obnovy zpochybněno. Výhrady směřovaly k nepřiměřené stavební proměně hradu, která nerespektovala stav dochování a jejíž zdůvodnění bylo přinejmenším sporné. V patrně nejstarší veřejné kritice, přednesené na zemském sněmu v únoru 1894, poukázal poslanec J. Kaftan na „*ohromné dřevěné hlavice*“ věží, které odmítal nejen z historických důvodů, ale také kvůli zvýšenému nebezpečí požáru. Nález na Mariánské věži popsal více méně shodně s Mockermem: „*Za důvod uvádí se, že prý tak byl hrad původně opatřen, nasvědčují prý tomu zbytky trámů kdys vyčnívajících ze zdí kostela sv. Máří na hradě.*“⁷ Za Mockerovo výše citované zdůvodnění, vycházející z nálezů v Mariánské věži, bylo postoupeno až poukázáním na využití vzorů. Podle K. Heraina (1898) nešlo doložit, zda bylo původní podsebití bedněné, nebo z hrázděného zdiva, nalezeného později na karlštejnském purkrabství. Nakonec se rozhodlo „*pro podsebití prkenné z toho důvodu, že podobné měl a dosud má starožitný hrad Pernštejn na Moravě, neboť i znalci měli za to, že i K. [Karlštejn – pozn. aut.] původně nejspíše měl podsebití takové.*“ Herain byl přesvědčen, že kdyby se na zmíněné hrázdění v purkrabství přišlo dřív, měl by celý hrad hrázděné nástavby.⁸ Pozůstatky po někdejších dřevěném podsebití (hurdách) našel podle J. A. Helferta (1902)

v roce 1888 Schmidt. Změnu projektu měl ústně zdůvodnit na schůzi vídeňské Centrální komise, která ji nadšeně přijala a schválila.⁹ V publikovaném záznamu z jednání k tomu později komise jmenovaná ze zástupců zemského výboru a vlády pro odborný dohled nad rekonstrukcí Karlštejna uvedla, že v roce 1888 byly „*na základě šetření o tehdejší starém stavu hradu, roku předchozího konaných, návrhy restaurační, již dříve schválené, co do architektonického luštění vrchní části věže a kostela Mariánského prof. Schmidtem změněny*“ a 21. března 1888 schváleny Centrální komisí.¹⁰

K. B. Mádl (1902) nezmínil Pernštejn, ale nově uvedl, že uplatněným vzorem bylo podsebití gotického kupeckého domu v Kostnici. Z hlediska výzkumu středověké fortifikace považoval realizaci za nevědeckou a památkově za nepřijatelné zobecnění kolidující s jedinečností hradu. Vedl k němu „*jakési objevy; nalezeny zbytky dřeva (...). Nevím té chvíle dopodrobna, jakého byly rozsahu a zdali neomylně vedly k podsebití. Ale projekt byl ihned změněn (...), i když „otázka cimbuří a podsebití ve středověkém pevnostním stavitelství (a k tomu přistupuje ještě otázka mašikulí) vůbec není ani rozluštěna. Viollet-le-Duc, Piper a Esserwein na příklad, každý o ní soudí jinak. (...) Kde je styl karlštejnský, kde je osobitý ráz této stavby, kde je původní podoba podsebití, když tam nasadili kopii podsebití, kterým roku 1388, kdy Karlštejn dávno byl dokončen, ověřil tesař Arnold Kupecký dům v Kostnici?*“¹¹ V uceleném přehledu rekonstrukce hradu z roku 1913 popsal nález dřevěných fragmentů, domnělých pozůstatků podsebití, K. Adámek,

Obr. 2. Friedrich Schmidt, návrh na rekonstrukci hradu Karlštejna, západní pohled, dat. 1870, kresba tuší na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA04908. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

který nahlížel na podsebití pozitivně a již krátce po jeho dokončení na Mariánské věži ho označil za „*velmi krásné a malebné*“. Správně připomněl, že nález učiněný pouze na Mariánské věži byl při rekonstrukci vztažen i na Velkou věž: „*Po sbourání střechy na kapli mariánské byly nalezeny ve výši nad starou římsou zbytky*

■ Poznámky

6 Anonym, Oprava Karlova Týna, *Národní politika* 7, 1889, č. 282, 12. 10., odpolední vydání, s. 1–2, zvl. s. 1. – Srov. NA, fond Ministerstvo vnitra Vídeň (dále jen MV/R), karta 72, složka 1887–1894, č. 5913 z 28. března 1889. – Ibidem, č. 22118 z 27. listopadu 1889.

7 Anonym, Sněm království českého. Schůze dvacátá šestá. V Praze, 16. února 1894, *Národní listy* 34, 1894, č. 47, 17. 2., s. 3–5, zvl. s. 5.

8 Hn. [Karel Herain], heslo Karlštejn, Karlův Týn, in: *Ottův slovník naučný* XIII., Praha 1898, s. 1078–1084, zvl. s. 1081: „(...) bylo arci nehodou, že se při přestavbě (...) nemohlo začítí budovou purkrabskou, v kterémž případě bychom spatřovali místo prkenného podsebití v hrázděných stěnách dřevěných příjemný červený tón vyzdívky cihelné, jenž by celkovému rázu hradu lépe svědčil.“ Srov. Menclová (pozn. 1), s. 105, pozn. 32.

9 Joseph Alexander Freiherrn von Helfert, Die Wiederherstellung der Burg Karls-Tein in Böhmen, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Neuer Folge* 28, 1902, seš. 1, příloha, s. 1–17, zvl. s. 6: „(...) erkannte Schmidt (...), und noch im selben Jahre 1888 das einstige Vorhandensein sogenannter Hürden, eines oberen Stockwerkes aus Latten, über der Marien-Kirche und dem hohen Thurme.“

10 Anonym, Restaurování hradu Karlova Týna, *Architektonický obzor. Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém* 1, 1902, č. 4, 2. 4., s. 21–22, zvl. s. 22.

11 K. B. M. [Karel Boromejský Mádl], Oprava Karlštejna, *Národní listy* 42, 1902, č. 81, 23. 3., 1. příloha, s. 13. Kostnici jako „švýcarský vzor“ pro podsebití kritizovali i další autoři. – Redakce, Obnova Karlova Týna, *Architektonický obzor. Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém* 1, 1902, č. 4, 2. 4., s. 18–20, zvl. s. 18: „(...) ukončení hlavní věže i kostela P. Marie není navrženo ani na základě studia památek domácích, ani francouzských 14. století, nýbrž na základě Kostnického „Kupeckého domu“, tedy švýcarské městské stavby a nikoliv nějakého královského hradu; mimo to se ví, že stavitel Karlova Týna nebyl Švýcar, aniž pak památky naše doby Karlovy jsou švýcarským příbuzny.“ Srov. F. B. [Friedrich Bernau], Restaurierung der Burg Karlstein in Böhmen, *Burgwart. Zeitschrift für Bugenkunde und mittelalterliche Baukunst* 3, 1902, č. 12, září, s. 93–98, zvl. s. 96.

půdorysné vazby dřevěného podsebití, jež daly podnět k nové změně původního projektu se-strojením podsebití netoliko na budově kanov-nické, ale také na vysoké věži.¹² Další po-drobnosti připojil ve 30. letech A. Cechner, který v období 1885–1895 působil ve svatovít-ské huti Josefa Mockera.¹³ „Když však se za-čalo s odbouráváním zdíva na rohu pod [sic!] římsou na kapli P. Marie, objevily se ve vzdále-nosti as 96 cm (3 stop) ztrouchnivělé trámy v síle celé zdi. Tento nález ukázal tehdejší stav. asistent Karel Fiala v Praze arch. Mockerovi za náhodné přítomnosti arch. Schmidta a tito usoudili, že na této stavbě i na ostatních budo-vách karlštejnských bylo dřevěné podsebití.“ Velký význam přikládal kostnické předloze, kte-rá měla být zejména Schmidtovým přínosem: „Arch. B. Schmidt si vzpomněl, že v Kostnici na břehu Bodamského jezera stojí dosud t. zv. ‚Kaufhaus‘, jenž stával již za časů Jana Husa v r. 1415. Když arch. Mocker souhlasil, smluvi-li se oba architekti, že zavrhnou hotový projekt Karlštejna s kamennými cimbuřmi a navrhnou obnovu hradu s dřevěným podsebitím.“¹⁴

K změně projektu zastřešení Mariánské a Velké věže se při výzkumu Karlštejna opakovaně vracela D. Menclová. Za autora změny považovala Josefa Mockera.¹⁵ V roce 1947 zmínila, že v pramenech nenašla relevantní informace, a tak mohla v těchto otázkách vycházet jen ze starší literatury (J. A. Helfert a A. Cechner). Neztotožňovala se s interpretací nálezu na Mariánské věži, která byla navíc nesprávně gene-alizována a přenesena na Velkou věž, „aniž se dbalo nálezů, na ukončení věže dříve učině-ných“. Upozornila, že do 12. června 1887 zpra-coval Mocker podle Schmidtova projektu rozpo-čet a detailní plány, které ještě zahrnovaly kamenné ochozy s cimbuřím, „jak je ve své původní zprávě odůvodnil a v projektu navrhl Schmidt“, tj. v projektu z roku 1870. Ale už v dubnu 1888 předložil restaurační komisi no-vé realizační plány s podsebitím.¹⁶ Později Menclová (1957) uvedla, že Mocker pozměnil „se svolením Schmidtovým původní restaurač-ní projekt“ na základě jak nálezu „zbytků šte-nýřové konstrukce nad ukončující římsou“ Mariánské věže, tak i o rok později nalezených zbytků podobné konstrukce v posledním patře císařského paláce.¹⁷ Mylně se totiž domnívala (1958), že práce na rekonstrukci začaly v roce 1888 palácem a Mocker „nepochopil z naleze-ných zbytků“ v paláci, že šlo původně o hrázdě-né zdivo. To si měl uvědomit až v roce 1894 při odkrytí dochovaného hrázdění purkrabství.¹⁸ Současně ale už dříve uvažovala, že v případě nálezů v císařském paláci si „oba projektanti (...) snad přece jen byli vědomi“ toho, že šlo o hrázdění. Pozastavila se nad významem Schmidtem použitého termínu „Riegelwand“

pro konstrukci posledního patra císařského pa-láce, protože Schmidt z neznámých důvodů ne-upřesnil výplň hrázdění.¹⁹ K tomu lze upozornit, že stejným termínem konstrukci paláce označili také Mocker a architekt Ludwig Wächtler už v roce 1866 při zaměřování hradu, dále stavby-vedoucí na Karlštejně Jan Střelba 4. května 1888 v popisu výkresu dřevěné kostry a Mo-cker pak – nepochybně ve smyslu hrázděného zdiva – 6. února roku 1889.²⁰ Postup prací, které ve skutečnosti začaly věžemi, Menclová s odstupem (1965) korigovala a současně publikovala vlastnoruční náčrt²¹ důležitého ne-datovaného a nesignovaného výkresu s nálezy „dřevěné nosné konstrukce, objevené v půdní nadezdívce kostelní věže po snesení krovu“.²²

Pramennou základnu většiny dalších studií poskytl nepublikovaný elaborát archivní části nedokončeného stavebněhistorického průzku-mu Karlštejna od M. Vilímkové (1975).²³ Pozo-ruhodnou rozsáhlou práci tvoří svazek s citace-mi pramenů v českém překladu²⁴ a svazek se shrnující statí dějin hradu a historickou doku-mentací.²⁵ Na základě dopisů Josefa Mockera adresovaných Friedrichu Schmidtovi mohla Vilímková potvrdit Schmidtovo autorství všech variant projektu rekonstrukce věží, respektive vyloučit někdy uvažované autorství Josefa Mo-ckera, který kreslil pouze prováděcí plány. Ni-koliv tedy Mockerův, ale Schmidův nový návrh zahrnující podsebití dokázala také rámcově ča-sově zařadit. Podle Vilímkové byl na počátku změny projektu Mockerův dopis z 31. prosince 1887, s nímž byl Schmidtovi zaslán výkres s nálezy „dřevěného rámování s krátkými trám-ky“ na východní a západní straně Mariánské věže. Do 12. února 1888 pak Schmidt projekt přepracoval. Mocker podle Vilímkové vyjádřil ke změnám jen „dost zdrženlivě svůj sou-hlas“.²⁶ Tuto skutečnost později komentoval M. Horyna (2001). Předpokládal významný po-díl stavebního rady a člena restaurační komise architekta Josefa Hlávky na prosazení nového projektu přes Mockerův předpokládaný nesou-hlas.²⁷ Podle Z. Chudárka (2001) měl Mocker oproti Schmidtovu podsebití u Mariánské věže zvažovat „původní existenci hrázděného patra“. Chudárek se přitom domníval, že hrázděné zdi-vo v císařském paláci a purkrabství, kterým by „již tehdy mohl argumentovat“, našel Mocker až později. Chudárkovi se podařilo spojit zmín-ku M. Vilímkové o výkresu s nálezy na Marián-ské věži s dochovaným originálem, jinak dosud známým pouze z náčrtu D. Menclové (1965). Na něm navíc přečetl rukopisnou poznámku „podsebití“, u níž nevyklučoval, že měla „pro další vývoj podoby hradu fatální význam“.²⁸ Za autora tohoto plánu později označil Josefa Mo-ckera.²⁹ Upozornil také na dochování Schmidto-vých návrhů zastřešení obou věží z roku 1887

■ Poznámky

12 NA, fond Zemský výbor 1874–1928 (dále jen ZV 1874–1928), karton 26, složka 1889, čj. 301 z 16. 1. 1889, fol. 726r; – Karel Adámek, Obnovení Karl-štejna. III., *Česká revue* VI, 1912–1913, č. 11, srpen, s. 670–686, zvl. s. 677.

13 PV – JH [Pavel Vlček – Jiří Hilmera], Cechner, Antonín, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 111.

14 Antonín Cechner, Jest správná poslední velká úprava hradu Karlštejna provedená v letech 1887 až 1898?, *Památky archaeologické. Skupina historická* 6–8 (díl 41), 1939, seš. 1–4, s. 169–170, zvl. s. 169.

15 Dobroslava Menclová, *Hrad Karlštejn*, Praha 1946, s. 54–55. Srov. Dobroslav Líbal, *Karlštejn*, Praha 1948, s. 5.

16 Menclová (pozn. 1), s. 100–102.

17 Dobroslava Menclová, Dva modely hradu Karlštejna, *Zprávy památkové péče* XVII, 1957, č. 5–6, s. 243–252, zvl. s. 244.

18 Dobroslava Menclová, *Karlštejn, státní hrad*, Praha 1958, 2. rozšířené vydání, s. 40. – Vlasta Dvořáková – Dobroslava Menclová, *Karlštejn. Státní hrad a památky v okolí*, Praha 1966, s. 47. – Srov. Tatána Petrasová, *Josef Mocker 1835–1899, stavitel katedrál*, Praha 1999, s. 26–28.

19 Menclová (pozn. 1), s. 105.

20 Archiv Pražského hradu (dále jen APH), fond Josef Mo-cker (dále jen JM), sign. T 29, inv. č. 563, 569, s. 42, sign. T 30, inv. č. 687; Národní památkový ústav, Územní památková správa v Praze (dále jen NPÚ ÚPS PR), mobili-ární fond hradu Karlštejn (dále jen MF KA), inv. č. KA05157.

21 Archiv Národního muzea, fond Václav a Dobroslava Mencloví, inv. č. 727, sign. 55/38.

22 Vlasta Dvořáková – Dobroslava Menclová, *Karlštejn*, Praha 1965 (Památky 17), obr. 21 na s. 19, s. 22, 236.

23 Kromě dále v textu uvedených prací srov. Věra Kutha-nová, *Velká věž na Karlštejně, stavebně historický prů-zkum* (nepublikovaný strojopis Obnova památek Středo-českého KNV), Praha 1987. – Eadem, *Mariánská věž na Karlštejně, předběžný stavebně historický průzkum* (ne-publikovaný strojopis Obnova památek Středočeského KNV), Praha 1988, zvl. s. 17–18, 26.

24 Milada Vilímková, *Karlštejn. Stavebně historický prů-zkum. I. etapa. Texty archivních dokladů ke stavebnímu vý-voji hradu* (pasport SÚRPMO), Praha, červen 1975, s. 135–317.

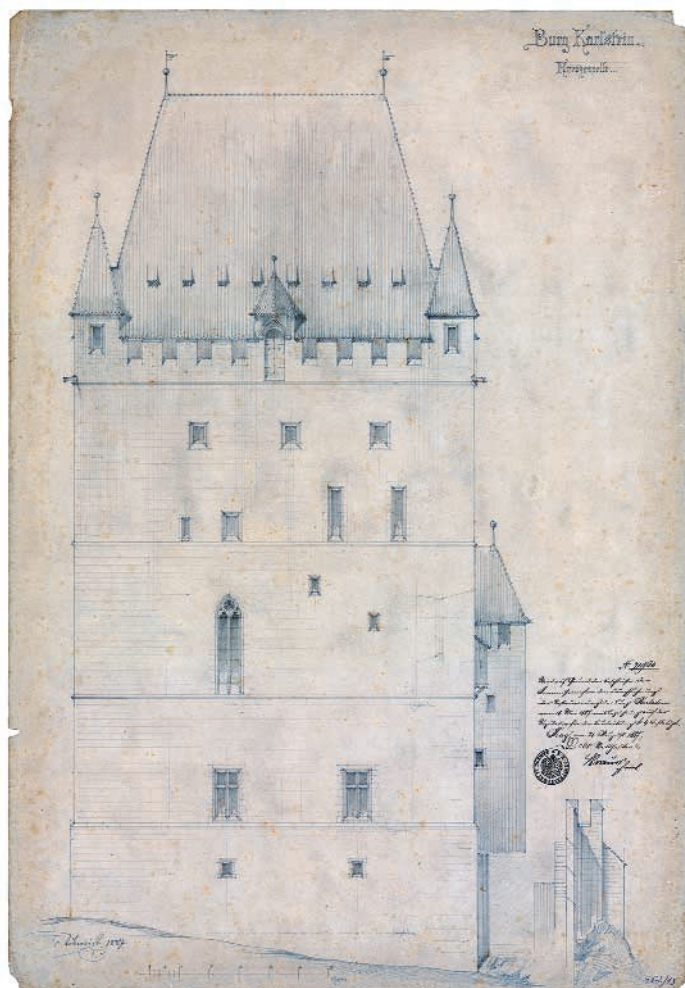
25 Vilímková (pozn. 1), s. 25–53.

26 Vilímková (pozn. 24), s. 185–189; Vilímková (pozn. 1), s. 34–36, 40.

27 Horyna (pozn. 2), s. 173. – K Hlávkovu vlivu na schvalo-vání pozměňovacích návrhů rekonstrukce paláce a purkrab-ství srov. Zdeněk Wirth, Hrad Karlštejn, in: *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci* 14, Praha 1942–1943, seš. 4–5, s. 204. – Alois Lodr, *Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš*, Praha 1988, s. 73–74.

28 Chudárek (pozn. 1), s. 31–32.

29 Zdeněk Chudárek, Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV., *Průzkumy pamá-tek* 13, 2006, č. 3, příloha, s. 106–138, obr. 3 na s. 108.

3

4

a 1888, nacházejících se ve fondu hradu. V Schmidtových výkresech z roku 1887 rozpoznal dosud nepovšimnutou mladší variantu původního projektu z roku 1870. Ta ukazuje na řešení praktických problémů otevřeného ochozu Velké věže, bez primárního ohledu na historicko-architektonické aspekty. Schmidt v něm „snad pod dojmem vážných statických a stavebně technických problémů spojených se zatekáním“ navrhl zakrýt zděné ochozy s cimbuřím přesahem střech.³⁰ Nejnověji D. Venclík (2013; 2015) doplnil informace o dokumentaci finálního projektu věží poukazem na jiné dochované varianty Schmidtových návrhů, zejména na výkres Mariánské věže, který byl realizován.³¹

Schmidtův návrh z roku 1887

Na nutnost revize Schmidtova projektu z roku 1870 poukázalo 9. ledna 1886 jednání zemského sněmu o konečném schválení rekonstrukce.³² Poslanec K. Adámek k tomu pronесl, že „povšechné plány Schmiedtovy [sic] byly vypracovány v posledních letech šedesátých a mohou být (...) toliko základem podrobného projektu obnovení Karlova Týna. Při vypra-

cování podrobných plánů restauračních bude zajisté pilný zřetel brán ku důležitým výsledkům archeologického a historického bádání v posledních desetiletích (...).“³³ Rekonstrukci 6. dubna potvrdila zemská vláda a 28. dubna k ní dal svolení císař.³⁴ Ve dnech 23.–25. září roku 1886 se sešla restaurační komise. Na 24. září byla navržena prohlídka hradu, což přítomný Friedrich Schmidt uvítal, protože „(...) kvůli pokroku vědy a s ohledem na nynější stav hradu by mohl být projekt vyhotovený před 16ti lety podroben změnám a že pouze důkladná návštěva a průzkum hradu samotného mů-

■ Poznámky

³⁰ Chudárek (pozn. 1), pozn. 10 na s. 31. – Už dříve byla publikována ještě starší Schmidtova varianta zastřešení věží, z doby mezi lety 1882–1883: Peter Haiko – Renata Kassal-Mikula, *Friedrich von Schmidt (1825–1891). Ein gotischer Rationalist* (kat. výstavy), Wien 1999, s. 218. – Srov. Tatána Petrasová, Hlava šestá. 1780–1918, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada architektura*, Praha 2009, s. 522–624, zvl. s. 592; TP [Tatána Petrasová], *Historismus a kult památek*, in: Tatána Petrasová – Rostislav Švácha (edd.), *Dějiny*

Obr. 3. Friedrich Schmidt, návrh rekonstrukce Velké věže, západní pohled, dat. 1887 (před 4. březnem 1887), kresba tužkou na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA04916. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

Obr. 4. Friedrich Schmidt, návrh rekonstrukce Mariánské věže, východní pohled, dat. 1887 (před 4. březnem 1887), kresba tužkou na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA04922. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

umění v českých zemích 800–2000, s. 714–715, zvl. s. 714. – K dalším variantám Schmidtova návrhu naposledy David Venclík, Schmidtův Karlštejn. Neogotická rekonstrukce středověkého hradu na pozadí doby, *Umění* LXI, 2013, s. 422–436, zvl. s. 431, pozn. 90 na s. 435.

³¹ Ibidem, pozn. 98 na s. 435; – David Venclík, „Kamenný strážce slavné minulosti.“ *Proměny vnímání hradu Karlštejna Čechy a Němci v Čechách v 19. a na počátku 20. století* (dizertační práce), PedF UK, Praha 2015, pozn. 694 na s. 156, obr. 22 na s. 157 vpravo.

³² NA, ZV 1874–1928, karton 26, složka 1886, čj. 104 z 6. prosince 1886, fol. 342v, 343r.

³³ O restauraci Karlova Týna. Řeč posl. K. Adámka, *Národní listy* 26, 1886, č. 10, 10. 1., příloha.

³⁴ NA, ZV 1874–1928, karton 26, složka 1886, čj. 104 z 6. prosince 1886, fol. 342v, 343r.

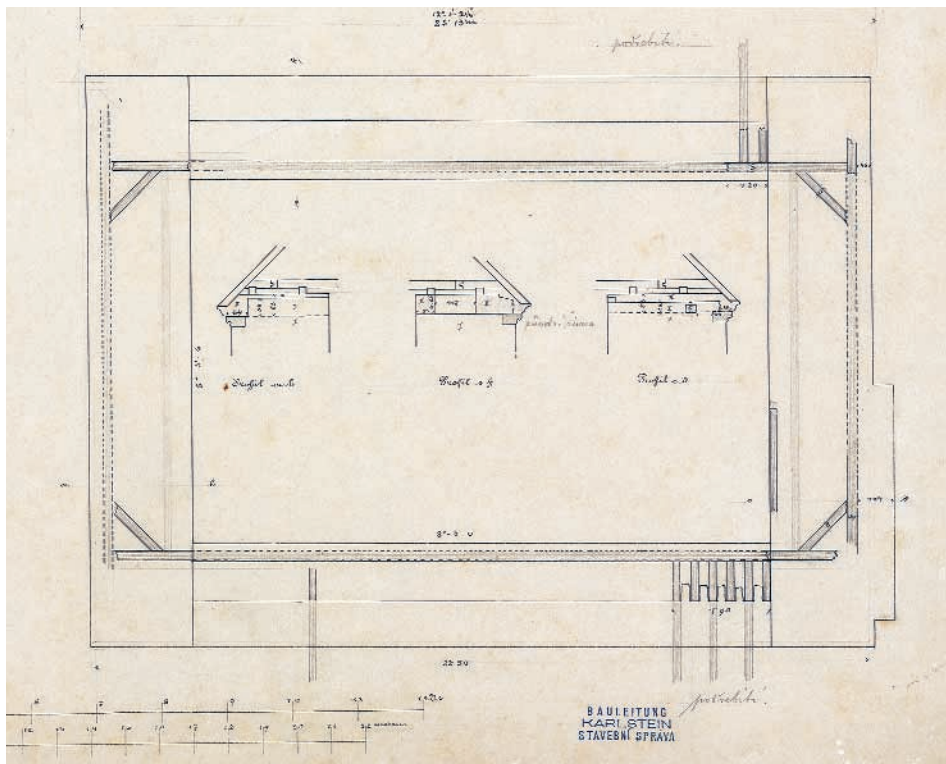

že stanovit program prací.³⁵ Po prohlídce Karlštejna potvrdila restaurační komise stavební program, který přednostně počítal s opravami Velké a Mariánské věže. Zároveň přijala Schmidtovu žádost, aby stavební správa vykonala vše potřebné pro zahájení stavební činnosti v roce 1887, včetně přípravy příslušných plánů a rozpočtu.³⁶

Na začátku roku 1887 nakreslil Schmidt ne-realizované návrhy rekonstrukce Mariánské a Velké věže zmíněné Z. Chudárkem. Dochoval se úplný soubor pěti Schmidtem signovaných výkresů, datovaných rokem 1887 (jižní pohled na Velkou věž, západní pohled na Velkou věž, řezy a půdorys krovu Velké věže, východní pohled na Mariánskou věž, jižní pohled a řez Mariánské věže, obr. 3–4).³⁷ Jak už bylo předesláno, oproti projektu z roku 1870 opustil Schmidt myšlenku nezastřešených ochozů, a to nejspíše kvůli zkušenosti s technickými problémy stávajícího otevřeného ochozu Velké věže (Chudárek 2001). Zavrhl původně zamýšlenou ustupující zděnou nástavbu Velké věže a nahradil ji střechou posazenou na cimbuří. Nástavbu Mariánské věže, na původních plánech opět ustoupenou za ochoz s cimbuřím, nahradil zděným patrem se strážní chodbou osvětlenou řadou menších oken. Střechy obou věží doplnil o nárožní věžice se strmými střechami, u Velké věže čtvercového a u Mariánské věže polygonálního půdorysu. Návrh zjevně směřoval k méně schematickému pojetí, které do jisté míry připouštělo architektonickou odlišnost věží, odrážející jejich dochovaný stav, tj. ochoz Velké věže a uzavřené kompaktní ukončení Mariánské věže (obr. 1). Podle těchto Schmidtových návrhů připravil Mocker realizační výkresy. Plány zastřešení Velké věže datoval 4. března (půdorys, podélný a příčný řez krovu, pohled na část střechy s řezem nárožní věžky), pro střechu Mariánské věže 30. dubna (půdorys, podélný a příčný řez krovu) a kamenný ochoz Mariánské věže 11. května (půdorys a řezy 2. a 3. patra, půdorys a řez krovu sanktusníku a pohled na sanktusník).³⁸ Soubor těchto Schmidtových a Mockerových plánů nejprve 18. května posoudila restaurační komise a 21. srpna 1887 schválilo české místodržitelství.³⁹ Zároveň vydalo Mockerem zpracovaný regulativ oprav, což znamenalo zahájení stavebních prací.⁴⁰

Sedláčkovy Hrady, zámky a tvrze království Českého jako inspirační zdroj

Schmidt ani za těchto okolností nepovažoval hledání vhodné architektonické podoby věží za ukončené. Od října do konce roku 1887 probíhaly průzkumy zejména zdiva Mariánské věže, na kterých se podílel Josef Mocker. Jeho činnost je doložena ve dnech 8., 9., 17., 22.

5

a 29. října, před 13. listopadem, před 4. a 16. prosincem 1887 a mezi 22. a 26. lednem 1888.⁴¹ O nálezech průběžně informoval Schmidt a průzkumné práce organizoval podle jeho požadavků. Průzkumy se soustředily zejména na zjištění „původní existence nějaké nástavby nad stávající hlavní římsou“ Mariánské věže. Mocker k tomu 21. října Schmidtovi napsal, že průzkumy zatím žádnou nezjistily. Poslední patro Velké věže s nižšími okny považoval Mocker za dodatečné, podobně jako na císařském paláci a purkrabství, kde měl být nad druhotnou nástavbu dokonce zvednut starší krov.⁴²

Pravděpodobně někdy na přelomu listopadu a prosince začali oba architekti uvažovat o změně projektu rekonstrukce Velké a Mariánské věže, schváleného teprve před necelými třemi měsíci. Lze se domnívat, že k tomu

Obr. 5. Jan Šršelba, nálezy v podkroví Mariánské věže, nedat. (do 30. prosince 1887), kresba tuší a tužkou na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA05264, výřez. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

³⁷ NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04914a, KA04916, KA04921, KA04922, KA04918. Srov. NA, fond České místodržitelství 1884–1901 (dále jen ČM 1884–1901), karton 2322, čj. 34.324 z 17. 4. 1888. – Vilímková (pozn. 1), s. 40.

³⁸ APH, JM, sign. T 33, inv. č. 763, 760, 761, 773, 775, 774; NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04951, KA04952, KA04954. Kopie některých plánů viz inv. č. KA05244, KA05245, KA05323, KA05317, KA05318, KA04955.

³⁹ Potvrzení na plánech.

⁴⁰ NA, ZV 1874–1928, karton 26, složka 1887, čj. 22.395 z 31. května 1887.

⁴¹ NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04148b, skicák Josefa Mockera, s. 1–25. – Dobroslava Menclová, Některé nové poznatky z dějin restaurace hradu Karlštejna, *Umění* XVI, 1968, č. 1, s. 88–90, zvl. s. 89.

⁴² APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 1–5, zvl. s. 4–5: „Es konnte bisher auch nicht ermittelt werden, ob über der Marienkapelle ursprünglich ein weiterer Aufbau sich befand; vieles spricht jedoch dafür, daß das gegenwärtige Gesimse mit dem Mauerwerke gänzlich abgeschlossen hatte und daß ferner das oberste Turmgeschoß mit den niederen Fenstern ein späterer Aufbau ist, so wie auch jenes an dem oberen Burgrakte und an den Gebäuden der damaligen Burggrafen Wohnung. An den letzteren sieht man, daß der Dachstuhl, wie er war, einfach gehoben worden ist.“ – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 180.

■ Poznámky

³⁵ Ibidem, fol. 345r–351v. – Srov. ibidem, fol. 342r–344v.

³⁶ Ibidem, fol. 348r–348v: „Mit Rücksicht auf diese Ausführungen beantragt der Herr Oberbaurath, daß der Bauleitung der spezielle Auftrag erteilt werde, die auf den hohen Thurm, die Kreuz- und Marienkapelle sich beziehenden Restaurierungsarbeiten zu studiren, die geeigneten Pläne und Kostenvoranschläge zu verfertigen und in einer Zeit der Commission zur Beschlußfassung vorzulegen, damit die zur Bauthätigkeit geeignete Witterung des Jahres 1887, nicht versäumt werde.“ Srov. ibidem, fol. 342r–344v.

přispělo pojednání o Karlštejnu Augusta Sedláčka v šestém dílu jeho *Hradů, zámku a tvrzí království Českého*, který v sešitovém vydání vycházel od jara roku 1887. Se Sedláčkovým textem Mocker seznamoval Schmidta. V dopise z 6. listopadu přeložil jeden z úryvků o Mariánské věži následovně: „*Ursprünglich mochte wohl dieses Gebäude um ein Hölzernes Untergebälk höher gewesen sein und war mit einem Satteldach (podsebiti Mordgang) überdeckt.*“⁴³ Šlo spíš o výklad než o přesný překlad. Na daném místě Sedláčkova textu se termín „podsebití“ ani „Mordgang“ nevyskytují: „*Původně asi bylo stavení toto o dřevěné podkroví vyšší a bývalo pokryto sedlovitou neb končitou střechou.*“⁴⁴ Údaj o podsebití na Mariánské věži mohl Mocker i tak čerpat ze Sedláčka.⁴⁵ V popisu Mariánské věže, na který však Mocker neodkazuje, Sedláček uvedl: „*Vyjdouce z kostela uvidíme pokračování hmotných schodů pod krov vedoucích; to a hrubost zdí až po krov stejná svědčí o tom, že toto stavení vyšší bývalo a k obraně sloužit mělo. Byloť samo pevností o sobě a opatřeno jsouc podsebitím dřevěným, velmi dobré k tomu bylo, aby se nepříteli k nejhořejší části hradu vniknouti nedalo.*“⁴⁶ Dřevěné podsebití Mariánské věže je pravděpodobně původní Sedláčkovou hypotézou. Ze starší literatury se Sedláček opíral o F. Jitschinského, který s Franzem Augem spolupracoval na knize *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*. V jejím třetím vydání z roku 1841 rozšířil popis hradu a Sedláček z něho téměř doslovně převzal výše citovanou pasáž, avšak s podstatným rozdílem. Jitschinsky totiž předpokládal na Mariánské věži obrannou „plochu terasu“, případně „galerii“, jakou byla opatřena Velká věž: „*Beim Wiederaustritte aus der Kirche ist eine Stiegenfortsetzung auf den Dachboden. Die Dicke der Mauern berechtigt zu der Vermuthung, daß dieses Gebäude höher und zur Vertheidigung nach den damaligen Befestigungsgrundsätzen vorgerichtet, und mit einer flachen Terasse oder, wie der Thurm, mit einer Gallerie versehen war.*“⁴⁷ Podsebití nezmiňuje. V tom mohl Sedláček navázat na popis Mariánské věže od K. V. Zapa (1855), který u jejího zaniklého patra uvažoval o „podsebití“ pravděpodobně vůbec poprvé: „*Celé stavení bylo původně vyšší, jsouc nahoře bezpochyby cimbuřím a podsebitím opatřeno.*“⁴⁸ Termín podsebití je u Zapa nejednoznačný a pravděpodobně v daném případě neodpovídá významu, v jakém ho později použil Sedláček. Nasvědčuje tomu Zapův popis zakončení Velké věže (1858), jejíž ochoz, ve skutečnosti nevystupující před fasády, autor charakterizoval jako „*pavlač s kamenným cimbuřím a podsebitím.*“⁴⁹ V jiné souvislosti

(Nymburk) Zap vysvětlil obecnější užití termínu podsebití, „*kteréžto slovo v starých letopisech často se vyskytuje, ale na mnoze již ve smyslu pouhé pavlače na hradbách beze zpodních děr.*“⁵⁰

Mladší varianta Schmidtova návrhu z roku 1887

Jak vyplývá z Mockerova dopisu Schmidtovi z 13. listopadu 1887, pro Karlštejn si představoval podsebití v jiné podobě, než bylo nakonec uskutečněno. Mocker tehdy opět připomínal Sedláčkův údaj o původně „vyšším dřevěném podkroví“ Mariánské věže, které ho spolu s dřevěnými konstrukcemi posledního podlaží císařského paláce přivádělo k myšlence, zda Mariánská věž neměla dřevěné podsebití („*eine Art hölzerner Mordgang*“) vyložené na konzolách, podobně jako tomu mělo být na purkrabství. Pravděpodobně právě kvůli této úvaze si Mocker zakreslil do skicáku konzoly ochozu purkrabství, z nichž jednu načrtl také do dopisu Schmidtovi.⁵¹ Tyto konzoly ostatně dobře znal už z doby zaměřování hradu v roce 1866.⁵² Přesto se mu „mimořádně líbil“ aktuální – blíže neupřesněný – Schmidův projekt nástavby nad Mariánskou věží. Její zvýšení považoval za žádoucí, na rozdíl od Velké věže, kde mělo být podle jeho názoru od nástavby ustoupeno.⁵³ Mocker se k návrhu vrátil ještě 4. prosince, kdy Schmidta informoval o nálezech, z nichž vyvodil původní ukončení Mariánské věže stávající hlavní římsou.⁵⁴ Kvůli trvanlivosti materiálu upřednostňoval zděnou konstrukci před dřevěnou, proto „nynější“ návrh považoval za „nej-

pod krov vedoucích; to a hrubost zdí až pod krov stejná svědčí, že stavení toto vyšší bývalo a k obraně sloužilo.“

⁴⁷ Franz Auge, *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1841, s. 23–24; podobně viz 4., rozšířené vydání: Franz Auge – Ferdinand Jitschinsky, *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1847, s. 27.

⁴⁸ Karel Vladislav Zap, Kollegiální chrám Panny Marie s kaplí sv. Kateřiny na Karlštejně, *Památky archaeologické a místopisné* 1, 1855, č. 8, s. 336–342, zvl. s. 338. – Srov. popis Mariánské věže ve starší práci A. A. Legis-Glückseliga: „*Ein hohes Schieferdach (...) verlieh ehemals dem Ganzen mehr das Ansehen eines Gottesshauses, denn eines Castells; (...) Auch scheint die Marienkirche einst höher gewesen zu sein (...).*“ August Anton Legis-Glückselig, *Kronveste Karlstein und deren Kunstdenkmäler*, in: *Illustrierte Chronik von Böhmen. Ein geschichtliches Nationalwerk*, Prag 1853, s. 306–312, 363–377, zvl. s. 366.

⁴⁹ Karel Vladislav Zap, Kaple sv. Kříže a sv. Kateřiny na Karlštejně, *Památky archaeologické a místopisné* 3, 1858, č. 2, s. 75–80, zvl. s. 80.

⁵⁰ Karel Vladislav Zap, Nymburk, královské město nad Labem, *Památky archaeologické a místopisné* 3, 1859, č. 8, s. 340–360, zvl. s. 357.

⁵¹ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 9–11, zvl. s. 10: „*Da Prof. Sedláček anführt, daß ursprünglich über der Marienkapelle ein höheres Dachgeschoß gewesen sein, dürfte – das oberste fünfte Geschoß der alten Burg aus hölzernen Schrottwänden bestand, der runde Thurm als Art Riegelbau über das Burgdach hervorragte, alles jedoch verfault und deshalb abgetragen wurde, so dachte ich schon daran ob nicht oberhalb der Marienkapelle auch nur eine Art hölzerner Mordgang bestanden hätte mit einer Consolenartigen Auskragung wieselbe an den Gebäuden der alten Burggrafen Wohnung heute noch vorkommt.*“ – Srov. NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04148b, skicák Josefa Mockera, s. 14–19; inv. č. KA05259. – Vilímková (pozn. 24), s. 183.

⁵² APH, JM, sign. T 30, inv. č. 694, 696.

⁵³ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 9–11, zvl. s. 10–11: „*Wenn ich mich often aussprechen darf, so gefällt mir der projektirte Abschluss der Marienkapelle ganz außerordentlich, man wünscht sich an Ort und Stelle eine Erhöhung dieses Bauobjektes. Vielleicht könnte das Äußere bleiben wie es ist und eventuell das Gewölbe des Mordganges entfallen und statt der inneren Mauer der Dachstuhl bloß auf einige gemauerte Pfeiler oder Holzträger aufgesetzt werden (...)* So wie hier eine Erhöhung wünschenswert ist – so erscheint dagegen der projektirte Aufbau des hohen Thurmes zu hoch, und das Auge würde fast wünschen, wenn hier der Mordgang gänzlich entfallen und auf dem gegenwärtigen Bestande das projektirte Dach aufgesetzt würde.“ – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 183.

⁵⁴ K Mockerově dokumentaci nálezů popsanych na sz. nároží kaple srov. NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04148b, skicák Josefa Mockera, s. 18–19.

■ Poznámky

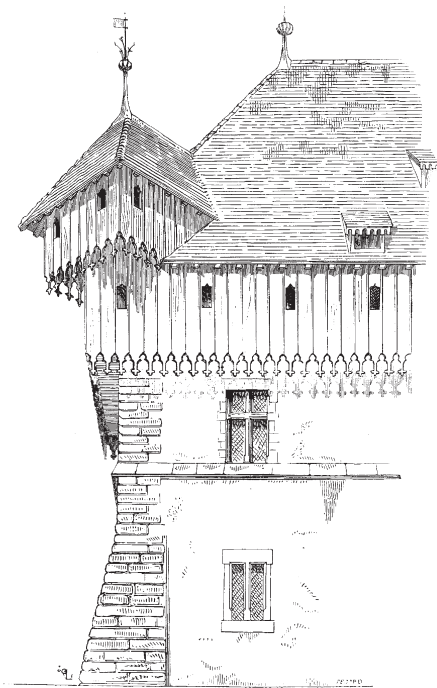
⁴³ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 8. – M. Vilímková citovanou pasáž neuvedla. Srov.: Vilímková (pozn. 24), s. 181–182.

⁴⁴ Srov. August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého VI. Podbrdsko*, Praha 1889, s. 1–78, zvl. s. 11. Mocker odkázal na I. sešit VI. dílu, s. 11, vydaného v roce 1887. – APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 7.

⁴⁵ K termínu „Mordgang“ srov. v této souvislosti August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého I. Chrudimsko*, Praha 1889, s. 53: „*Zábradla (...), něm. Mordgang.*“ K vysvětlení termínu „podsebití“ A. Sedláčkem srov. August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého VII. Písecko*, Praha 1890, s. 2: „*[Věžka] měla pod střechou ještě jedno patro z dřeva, tak zvané podsebití neb podkroví, totiž břeňový ven přede zdí povydané a dolů prolomené, aby se otvory klády, kamení, střely nebo hořlavé látky na nepříteli metati mohly.*“

⁴⁶ Sedláček (pozn. 44), s. 22. – Ve svém starším průvodci hradem předpoklad o podsebití nezmiňuje: August Sedláček, *Průvodce na Karlštejně*, Praha 1884, s. 22: „*Vyjdouce z kostela pozorujeme pokračování hmotných schodů*

6

7

Obr. 6. Kupecký dům v Kostnici, vyobrazení v 2. dílu slovníku architektury Viollet-le-Duca. Repro: Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle II*, Paris 1854, obr. 3 na s. 248.

Obr. 7. Kupecký dům v Kostnici, 90. léta 19. stol., fotochrom. Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, sign. LOT 13411, č. 0293. Repro: Library of Congress, <https://www.loc.gov/pictures/item/2002713569/>, vyhledáno 6. 2. 2020.

hezčí a nejdolnější, eventuálně s méně okenními otvory“.⁵⁵ Z této poznámky lze usuzovat, že nekomentoval Schmidtův už zmíněný návrh z roku 1887,⁵⁶ ale návrh z téhož roku, který je pravděpodobně mladší variantou předchozího, stále ještě neobsahující podsebití.⁵⁷ V posledním patře Mariánské věže jsou oproti předpokládaně staršímu návrhu okna provedena v hustším sledu a mírně rozšířena. Další změna spočívá v nahrazení cimbuří Velké věže okny, čímž bylo architektonické řešení ukončení obou věží opět sjednoceno. Střechy mají místo nárožních věžic pouze námětky; pouze u jednoho nároží Velké věže byla věžice patrně dodatečně nakreslena. Polygonální sanktusník Mariánské věže, odlišný od schválených návrhů z roku 1887 i 1888, se téměř shoduje s realizovaným stavem.

Vyhodnocení průzkumu Mariánské věže

Schmidt zjevně využil Mockerovu nabídku, že v případě nutnosti dalších průzkumů vše rychle zařídí,⁵⁸ protože hned 9. prosince 1887 měl

podle výpisu D. Menclové ze Střelbova stavebního deníku přijet na hrad inženýr Matěj Krch, který „uložil Střelbovi, aby na přání barona Schmidta dal ohledat zdívo pod hlavní římsou budovy zevně, zdali se nenachází tam nějaké stopy po nějakých opěr (konzolu). Za příčinou tou otloukali 2 zedníci omítku a našli se pouze 2 díry 2.50 (?) pod římsou, které nejspíš k vůli lešení udělané byly. Též odbourali jsme v celé šířce zdívo nad římsou (původní) a shledáno, že v této výšce byla udělána rovnost, totiž že výše původně zděno nebylo“.⁵⁹ V průzkumech se pokračovalo až do konce prosince.⁶⁰ Dílčí zjištění Mocker Schmidtovi popsal a nakreslil v dopise z 27. prosince. Týkala se průzkumu nadezdívek na severní a jižní straně Mariánské kaple, které zčásti vyhodnotil jako původní, a nálezů zbytků podélně uložených trámů. V případě jižního se Mocker domníval, že by mohlo jít o odlehčovací trám nad kaplí sv. Kateřiny; v kopií dopisů Schmidtovi si k tomu ale připsal tužkou, že to „není pravda“. Na severu byl mimo podélný trám nalezen ještě další, příčně položený.⁶¹ Nálezy kromě Mockera⁶² dokumentoval také Střelba, který si poznamenal do deníku, že zakreslil „nalezené staré dříví (valbu?) na Marjanském kostele“. Do 30. prosince Střelba dokončil plán obsahující „půdorys staré vazby na kapli Marjanské“ a jeho kopii pro Mockera.⁶³ Výkres zachycoval nalezené dřevěné články z borového dřeva. Zmiňovanou kopii předal Střelba následující den v Praze Mockerovi a ten ji obratem zaslal Schmidtovi. Podle Mockerova průvodního dopisu dokládal výkres, „že se nad hlavní římsou nacházelo ja-

kési dřevěné rámování s krátkaty, která se však vyskytovala pouze na východní a západní straně, a že na čelních stěnách nebylo dosud nalezeno nic podobného“. Proto zapochyboval

■ Poznámky

55 APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 11–12, zvl. s. 11: „Es scheint somit über der Marienkapelle kein weiterer Aufbau gewesen zu sein, vielleicht größere Dacherker. Was meiner Wenigkeit anbetrifft, so würde ich eine solide Konstruktive einer jeden sichtbaren Holzkonstruktion unbedingt vorziehen, weil diese nur zu bald zu Grunde geht und sich dieß auch bei Karlstein gezeigt hatte. Die jetzige Lösung ober der Marienkapelle ist die schönste und dauerhafteste eventuell mit weniger Fensteröffnungen.“ – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 184. – K Mockerově dokumentaci severní nadezdívky Mariánské věže srov. NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04148b, skicák Josefa Mockera, s. 18–19.

56 V. Kuthanová se domnívala, že šlo o „prvotní Schmidtovo řešení“, tj. návrh z r. 1870. – Kuthanová, *Mariánská věž* (pozn. 23), s. 17.

57 Reprodukce návrhů z Wien Museum: Velká věž viz Venclík (pozn. 30), obr. 6 na s. 429; Mariánská věž viz Venclík (pozn. 31), obr. 22 uprostřed na str. 157. Kopie (?) návrhu Mariánské věže viz APH, JM, sign. T 33, inv. č. 773.

58 APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 11–12, zvl. s. 11.

59 Menclová (pozn. 41), s. 88–89.

60 Ibidem, s. 89.

61 APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 13–15. – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 184–185.

62 Srov. NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04148b, skicák Josefa Mockera, s. 18.

63 Menclová (pozn. 41), s. 89.

o původnosti zbytků nadezdívek, byť se od zdiva pod římsou lišily pouze menší pevnosti.⁶⁴ Střelbův výkres z 30. prosince je velmi pravděpodobně totožný s plánem, který zmiňuje dosavadní bádání (Menclová 1965; Vilímková 1975; Chudárek 2001) a nověji Z. Chudárek (2006) připisuje Mockerovi (obr. 5).⁶⁵

Schmidtův návrh z roku 1888 a jeho zdůvodnění

Z. Chudárem nalezený popis „podsebití“ na uvedeném plánu je jediným zjištěným dokladem příslušné interpretace nálezu až do 26. ledna 1888. O přípravě nového projektu rekonstrukce zastřešení Mariánské věže informoval k tomuto datu Mocker zemský výbor, a to ve výroční zprávě o postupu prací rekonstrukce hradu za rok 1887: „(...) v důsledku uskutečněného podrobného průzkumu stavby mariánské kaple jak zevně, tak uvnitř ukázala se nezbytná změna stavebního projektu a pan vrchní stavební rada svobodný pán von Schmidt, kterému o nich stavební správa zaslala podrobné zprávy, již delší dobu pracuje na nové předloze. Po obdržení těchto návrhů vypracuje stavební správa detailní plány včetně příslušných rozpočtů a předloží je vysokému c. k. místodržitelství ke schválení.“⁶⁶ Mocker tehdy nevěděl, že Schmidt nový výkres Mariánské věže s dřevěným podsebitím už dokončil. Schmidtovy dochované výkresy Mariánské věže jsou datované pouze rokem 1888 (východní pohled, jižní pohled a řez)⁶⁷ (obr. 9), ale hotové musely být nejpozději 26. ledna, kdy je Schmidt z Vídně zaslal Josefu Hlávce.⁶⁸ V průvodním dopisu, který nebyl dosavadnímu bádání znám, vysvětluje Schmidt přepracování projektu a tím také stavbu podsebití. Schmidt zaslal Hlávce k posouzení všechny potřebné podklady, včetně Mockerových nálezů, aby si mohl utvořit vlastní úsudek. Uvedl, že se potvrdil jeho (Schmidtův) předpoklad dřevěných hrd na Mariánské věži. Šlo podle něho o jediné správné řešení, pokud se nemělo upustit od „vědecky a historicky správné rekonstrukce“. Provedení podsebití vycházelo z analogií, jednak z vlastních měření Schmidta v Bazileji, blíž neupřesněných, jednak z kostnického příkladu, uváděného Viollet-le-Ducem. K tomu lze doplnit, že kupecký dům v Kostnici (budova Kostnického koncilu) z let 1388–1391 je součástí obrazové přílohy k heslu *Bretèche* druhého dílu *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* architekta Viollet-le-Duca z roku 1854 (obr. 6–7).⁶⁹ Dobrý stav dochování dřevěných hrd v obou lokalitách podle Schmidta dokládá, že jde o řešení vhodné i z hlediska trvanlivosti. Pozornost věnoval sanktusníku Mariánské věže, který zamýšlel zvětšit, bude-li to nutné. Ten měl rovněž staré vzory, které ale

Schmidt nespécifikoval.⁷⁰ Záměr opatřit hradmi Velkou věž podmiňoval v té době ověřením hlavní římsy: „Ještě pochybuji o věži. Doufám dnes nebo zítra v potvrzující zprávu od Mockera, zda je horní hlavní římsa na věži stejná, jako na Mariánské kapli. Pokud tomu tak je, pak je nastíněna cesta, že budeme postupovat stejným způsobem jako na Mariánské kapli, s několika malými změnami. Vykazuje-li hlavní římsa zkosení, tak to jednoznačně znamená výše se zvedající cimbuří a pak by byl první návrh [patrně návrh z roku 1887 nebo jeho mladší varianta – pozn. aut.] v zásadě zachován, kdy bychom museli korunu zdiva bezpodmínečně opatřit střechou.“⁷¹

Hlávčův postoj v této věci byl předem znám a očekával se jeho souhlas, jak potvrzuje Mockerův dopis Schmidtovi, rovněž z 26. ledna. Mocker v něm uvádí své starší pochybnosti k podsebití: „Musím přiznat, že jsem na nový návrh velmi zvědavý, ačkoli jsem zpočátku nebyl dřevěnému podsebití nakloněn. Pan stavební rada Hlávka si naproti tomu nemohl v tomto případě nic jiného a lepšího představit. Jedno je jisté, že současná stavba Mariánské kaple si žádá dřevěnou nástavbu.“ Zároveň Mocker sděluje výsledek Schmidtem požadovaného průzkumu rohového kusu římsy Velké věže. Potvrdil, že její profilace se shoduje s hlavní římsou Mariánské věže: „Po obdržení Vašeho ctěného dopisu z 22. ledna jsem nechal opět prozkoumat poslední římsu na vysoké věži a seznal, že kámen, který leží na ochozu s cimbuřím u vstupu, (...), je nárožní kus sporné římsy (...) Profilace je úplně stejná jako na hlavní římsě Mariánské kaple, pouze rozměry o něco větší. Výše uvedený pískovec z žehrovického lomu je dlouhý 2' 1".“⁷²

■ Poznámky

64 APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 15: „Hochgeborener Freiherr! So eben brachte mir der Bauführer von Karlstein eine Copie von der von ihm zusammengestellten Zeichnung der aufgefundenen Holzbestandtheilen, welche ich mit beilage. Aus derselben ist zu ersehen, daß sich oberhalb des Hauptgesimses eine Holzrahmung mit Tramstichen befand, welche jedoch bloß an der Ost und Westseite vorkommen, und daß an den Stirnseiten bisher nichts Ähnliches vorgefunden wurde. Es scheint somit, daß die beiden Aufmauerungen in der Höhe von 0.49 und 0.52 aus der ersten Periode doch nicht herrühren dürfen. Dieses Bruchsteinmaterial unterscheidet sich von dem ursprünglichen fast gar nicht, auch hat der Mörtel dieselbe Farbe, und ist bloß das eine daran verdächtig, daß das Mauerwerk nicht so hart ist, wie jenes unter dem Hauptgesimse. Von Holzgattungen kam nur Kiefernholz in Verwendung. Beider Abortthüre, an der Ostseite wurden keine Consolen oder Maueröffnungen vorgefunden. Prag am 31. Dezember 1887.“ Srov. Vilímková

(pozn. 24), s. 185–186. – Vilímková (pozn. 1), s. 34.

65 NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA05264.

66 NA, ČM 1884–1900, karta 2323, složka 1898 (1888), č. 7097 z 28. ledna 1888: „(…), da in Folge der stattgefundenen, eingehenden Untersuchungen am Baukörper u. z. sowohl von Außen, als wie von Innen der Marienkapelle, eine Änderungen des Bauprojektes sich als nothwendig herausgestellt und Herr Oberbaurath Freiherr von Schmidt, welchem ausführliche Berichte hierüber von der Bauleitung eingesendet worden sind, an einer neuen Vorlage bereits seit längerer Zeit arbeitet. Nach dem Einlangen dieser Entwürfe wird die Bauleitung die Detailpläne samt dem entprechendem Kostenvoranschläge verfassen und Einer hohen k. k. Statthalterei zur Genehmigung vorlegen.“ Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 203.

67 NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04928, KA04930. Kopie plánů viz inv. č. KA04929, KA04931.

68 Památník národního písemnictví, Literární archiv (dále jen PNP, LA), fond Hlávka, Josef, přír. č. 42/09.

69 Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*. II, Paris 1854, obr. 3 na s. 248.

70 PNP, LA, fond Hlávka, Josef, přír. č. 42/09: „Mein lieber Freund! Verzeihen Sie, wenn ich Ihnen trotz Ihres Unwohlseins mit der Karlsteiner Geschichte ins Haus falle, aber die Sache drängt zur Entscheidung. Ich sende Ihnen hiermit das ganze Material, welches ich gearbeitet habe, samt den Auffindungen von Mocker, damit Sie sich ein Urtheil bilden können. Wie Sie sehen, so bin ich richtig dahin gelangt für die Marienkapelle die hölzernen Hurden anzunehmen und macht es mir den Eindruck, daß diß Ort einzig richtige ist, wenn man nicht von einer wissenschaftlich- und historisch richtigen Restauration absehen will. – Die Dimensione sind theils nach eigenen Aufnahmen in Basel, theils nach Viollet le Duc über Constanz angenommen. Des Thürmchen gebe ich nöthigenfalls groß. Dasselbe ist ebenfalls auf Grund alten Vorbilder gearbeitet. Nachdem die Hurden in Basel u. Constanz volle 400 Jahre gut gehalten haben, dürfen wir auch steinen Anstand nehmen, sie hier wieder zu machen.“

71 Ibidem: „Zweifelhaft bleibt mir noch stets des Thurme. Ich hoffe Heute oder Morgen auf bestimmte Nachricht von Mocker ob des obere Abschlußgesimse am Thurme dasselbe ist, wie an der Marienkapelle. Ist diß der Fall, so ist der Weg vorgezeichnet, daß wir dort gerade so vorgehen, wie an der Marienkapelle mit einigen kleinen Abänderungen. Weist des Abschlußgesimse eine Schräge auf, so deutet diß unzweideutig auf weiter aufgehendes Zinnenmauerwerk und dann wäre der erste Entwurf principiell beizubehalten, da wir die Mauerkrone unbedingt mit einem Dache versehen müssten. Die Sachen bitte ich Sie nur so bald als irgend möglich zurückzusenden und die neuen Pausen empfehle ich Ihrer zarten Rücksicht, damit sie hin ganz nach Prag kommen.“

72 APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 16–17, zvl. s. 16: „Nach Empfang Ihres sehr geehrten Schreibens vom 22. d. M. habe ich nochmals das letzte Gesimse am hohen Thürme untersuchen lassen und gefunden, dass jener Stein, welcher am Zinnenkranze bei dem Thür Austritt liegt, – und von dem bereits so oft die Sprache war, ein

Obr. 8. Návrh rekonstrukce věže hradu Karlštejna, západní pohled na hrad, nedat. (před 14. dubnem 1888?), kresba tuší na pauzovacím papíru nalepeném na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA05936. Repro: NPÚ, GmŘ, 2019.

Aby měl Schmidt dostatek času si projekt Velké věže „dobře rozvážit“, navrhl mu Mocker v daném roce nejdřív postavit střechu císařského paláce.⁷³ Za tímto Mockerovým doporučením lze tušit jeho již dříve projevovaný nesouhlas s nástavbou Velké věže na plánech z roku 1887. Mocker 12. února potvrdil Schmidtovi přijetí návrhů. Jejich součástí pravděpodobně ještě nebyla Velká věž (viz níže). Schmidta informoval o zahájení prací na „sestavení skupiny, věže a Mariánské kaple“ v měřítku „půl palce na sáh“; mohlo jít nejspíš o celkový pohled na hrad od západu, o němž se později zmínil (obr. 8).⁷⁴ Dále napsal, že se brzy začne pracovat na prováděcích plánech Mariánské věže, a objasnil svou výhradu k podsebití. Týkala se pouze odolnosti použitého materiálu, nikoliv podsebití jako takového: „Pokud jde o samotný návrh, plně souhlasím s celkovým pojetím, ačkoli jsem původně nebyl pro dřevěnou konstrukci zaujatý, a sice pouze z důvodu [žádoucí – pozn. aut.] větší trvanlivosti.“ Jeho názor na předpokládanou středověkou podobu hradu postrádal, zvláště v případě Velké věže, Schmidtu jistotu: „U Mariánské kaple je téměř jisté, že zde musela existovat nějaká podobná nástavba. U věže by mohlo být sporné, zda zde podobná konstrukce původně existovala; mluví pro to však naproti tomu stejný účel obou objektů a stejné pojetí architektury. Také je při tom věnován dostatečný zřetel na obranu.“ Schmidta se pak dotazoval na konstrukční detaily, aby mohl hotový projekt předložit českému místodržitelství nejpozději do začátku března.⁷⁵

V dopisu z 13. února Schmidt sděloval Hlávka, že o den dříve dokončil s mimořádným vypětím výkresy Velké věže a poslal je Mockerovi. Hlávka byl z rozhodování o podobě architektonického řešení fakticky vyloučen s odkazem na již dříve projednaný návrh Mariánské věže: „Kvůli velké naléhavosti věci, a že se u věže vlastně nevyskytuje žádný nový motiv, znovu jsem Vám je neposílal. Přesto jsem byl tak smělý informovat Mockera o Vašem souhlasu, a sice také z toho důvodu, že šlo o již dříve dohodnutou věc.“⁷⁶ Schmidty dochované návrhy Velké věže jsou datované rokem 1888 (jižní pohled, západní pohled, řezy, obr. 10).⁷⁷ Mocker je obratem poslal Střelbovi, který si v únoru 1888 zaznamenal do deníku, „že obdržel nové plány – (3 kusy) vysoké věže ke kopírování.“

8

ní.“ (...)“. Kopie plánů Mariánské věže přijal poštou 14. února a o čtyři dny později ještě Mockerův pokyn, aby začal pracovat podle nových plánů na rozpočtu, zahrnujícím „práci zednickou, kamenickou a pokrývačskou od vys. věže a od Marj. kaple“.⁷⁸

Dne 21. února předal Mocker nové návrhy českému místodržitelství, jehož prostřednictvím měly být předloženy vídeňské Centrální komisi. Šlo o „5 listů již schválených návrhů a 6 listů nejnovějšího návrhu“, který je opět úplně dochován.⁷⁹ Na schůzi Centrální komise 17. února Schmidt předběžně informoval o výsledcích průzkumů na hradě a zdůraznil, že „(...) Konstrukce střech a dřevěné obranné nástavby [„Holzganganlagen“] měly mimořádný vliv na stanovení projektu restaurování“.⁸⁰

■ Poznámky

Eckstück von dem fraglichen Gesimse ist und höchst wahrscheinlich in Folge des später erfolgten Einsetzens der Wasserspeier ausgelöst und an diese Stelle gekommen ist. (...) Die Profilierung ist ganz dieselbe, wie an dem Hauptgesimse der Marienkapelle, nur sind die Dimensionen desselben etwas größer. Der oben erwähnte Sandstein aus Žehrowitzer Bruchstein hat eine Länge von 2' – 1".“ Mocker si profilaci rohového kusu původní římsy Velké věže zakreslil do skicáku. – NPÚ ÚOP SC, MF KA, inv. č. KA04148b, skicák Josefa Mockera, s. 15. – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 186–187. – Vilímková (pozn. 1), s. 35. O nálezu části původní římsy Velké věže informoval už Schmidt Centrální komisi v nezávěsné zprávě k projektu z roku 1870, z níž, mimo jiné, čerpal D. Menclová. – Menclová (pozn. 17), s. 244.

⁷³ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 16–17. Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 186.

⁷⁴ NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04936. Mocker při předání nového projektu českému místodržitelství 14. dubna 1888 zmínil v seznamu plánů jinak neidentifikovaný „1 Blatt Hauptansicht“. – NA, ČM 1884–1900, karton 222, čj. 34324 z 17. dubna 1888.

⁷⁵ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 18–20. Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 187–188. – Vilímková (pozn. 1), s. 35.

⁷⁶ PNP, LA, fond Hlávka, Josef, přír. č. 42/09: „Seit gestern darf ich wieder auf sein, die Krisis ist überstanden, allein ich bin jetzt müde wie ein Hund. Dadurch, daß ich den ganzen Sonntag von Früh bis Abends arbeitete, machte ich es möglich die Zeichnungen auf des hohen Thurmes zu vollenden und an Mocker zu expediren. Bei der großen Dringlichkeit der Sache da beim Thurme eigentlich kein neues Motiv vorkam, habe ich es unterlassen Ihnen die Sachen noch einmal hinauszusenden. Trotzdem war ich so frei von Ihrer Einverständnisse an Mocker Mittheilung zu machen und zwar auch aus dem Grunde, weil ich etwas gemacht vorüber wir und früher verständigt.“

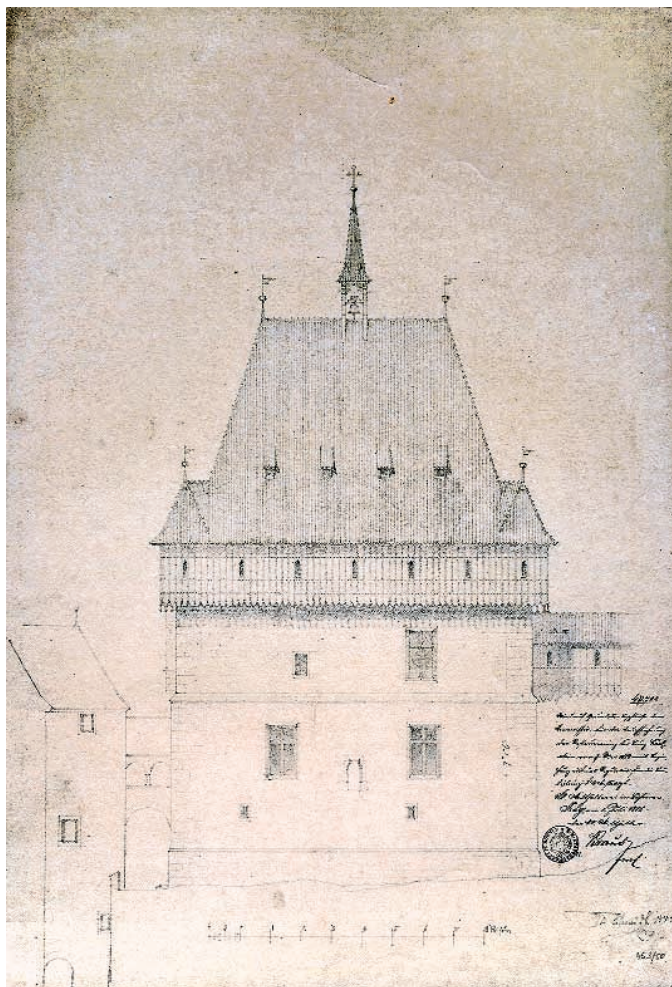
⁷⁷ NPÚ ÚPS SC, MF KA, inv. č. KA04927, KA04925, KA04932. Kopie některých plánů viz KA04926, KA04933.

⁷⁸ Menclová (pozn. 41), s. 89.

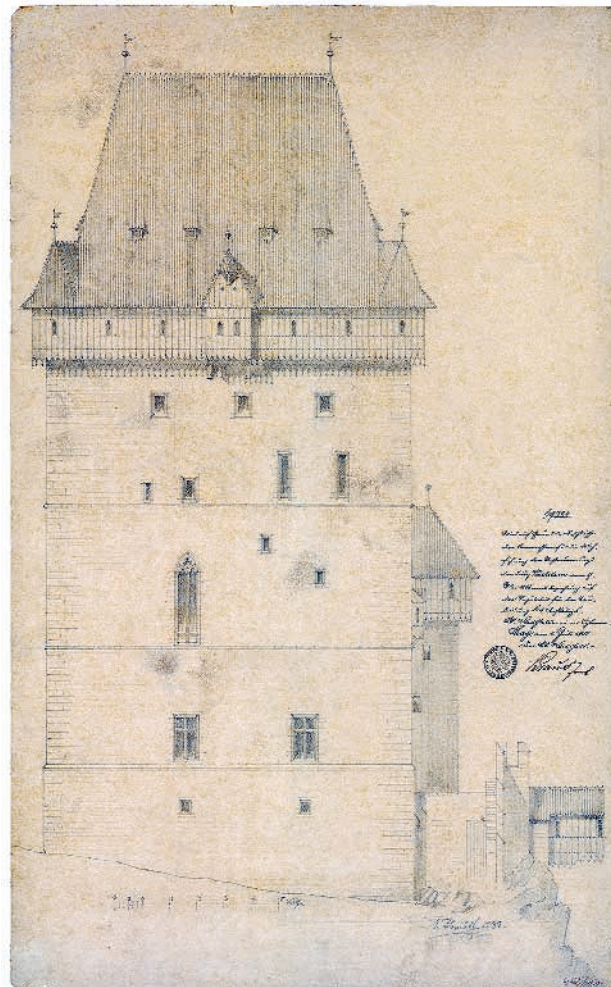
⁷⁹ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 20; ČM 1884–1900, karton 2322, složka Turm (hoher), čj. 16.324 z 22. února 1888. Podle M. Vilímkové měly být součástí souboru také již Mockerovy prováděcí plány s rozpočtem, nicméně ty v té době ještě neexistovaly. Projekt z r. 1887 současně s celým souborem nových výkresů posuzovala až restaurační komise. – Vilímková (pozn. 1), s. 40; NA, ČM 1884–1901, karton 2322, čj. 34.324 z 17. 4. 1888.

⁸⁰ Anonym, Verhandlungen der II. Section, in: *Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1888*, Wien 1888, s. 56–104, zvl. s. 94–95.

9

10

Obr. 9. Friedrich Schmidt, návrh rekonstrukce Mariánské věže, dat. 1888 (před 26. lednem 1888), kresba tužkou na pauzovacím papíru nalepeném na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA04928. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

Obr. 10. Friedrich Schmidt, návrh rekonstrukce Velké věže, dat. 1888 (do 12. února 1888), kresba tužkou na pauzovacím papíru nalepeném na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA04925. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

Změnu projektu přednesl Schmidt na další schůzi 16. března, předtím se ale ještě vyjádřil písemně. Toto jeho sdělení představuje další důležitý doklad, v němž Schmidt vysvětluje své důvody pro řešení střech a podsebití věží. Má spíše oficiální ráz a je méně konkrétní než výše citovaný dopis Hlávkově z 26. ledna. V úvodu zmiňuje, že se cítí být zavázán zcela mimořádným úkolem k tomu, aby se vši důsledností pokračoval „ve studiích pravděpodobně původního stavu nejdůležitějších částí hradu a hledal k němu určující podklady“. Ke změně projektu ho vedla „nezvratná historická data, která (...) se dozvěděl teprve nedávno“ a která „dováděla někdejší existenci tzv. hurd nad Marián-

skou kaplí a vysokou věží“. Na základě těchto zjištění nechal prozkoumat Mariánskou věž. Historické údaje se tam nejen potvrdily, ale také Schmidta přesvědčily, že se dopátral původního stavu. Díky stavební správě, kterou na hradě zřídil, mohly být uskutečněny důkladné průzkumy Mariánské věže a ty přinesly nezvratné a úplné důkazy historického stavu (tradice). „Výsledek těchto šetření a studií je teď zaznamenaný v nynějším návrhu, který ukazuje hurdy v jejich staré podobě.“ Pro konkrétní podobu hurd zmínil jen obecně využití příkladů z Čech a Německa.⁸¹ K uvedenému je potřeba dodat, že historická existence podsebití Karlštejna nebyla ani v nejmenším doložena písemnými prameny. Schmidt nijak neupřesnil nezvratná historická data klíčová pro průzkum a ve výsledku pro změnu projektu. Na základě dosavadních poznatků si lze pod nimi představit nejspíše Sedláčkovu práci. Pro realizaci podsebití měla sice mimořádný význam, ale vycházela v tomto pouze z architektonického rozboru Mariánské věže, resp. ze Sedláčkových znalostí fortifikačního stavitelství.

Ve výroční zprávě Centrální komise bylo shrnutí Schmidtova vystoupení ukončeno konstatováním, že „nyní je evidentní původní existence tzv. hurd nad kaplí P. Marie a velkou věží“.⁸²

Mezitím již Mocker pracoval na prováděcích plánech Schmidtova ještě neschváleného návrhu. Schmidtovi poslal 3. března k posouzení výkresy krovů obou věží a upozornil ho na statické problémy konstrukce.⁸³ 26. března mu napsal, že má výkresy připravené a do osmi dnů by mohl být hotový i rozpočet.⁸⁴ První část Mockerových plánů je datovaná 27. březnem (krov Velké věže, ochoz Velké věže, krov Mariánské věže, ochoz Mariánské věže). Na plánech z 8. dubna (krov Velké věže, krov Mariánské věže) přibýly na Velké věži dvě řady vikýřů

■ Poznámky

⁸¹ NA, PÚ/R, karton 32, čj. 257 z 7. března 1888.

⁸² Anonym (pozn. 80), s. 95.

⁸³ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 20–21. – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 188.

⁸⁴ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 21–22. – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 188.

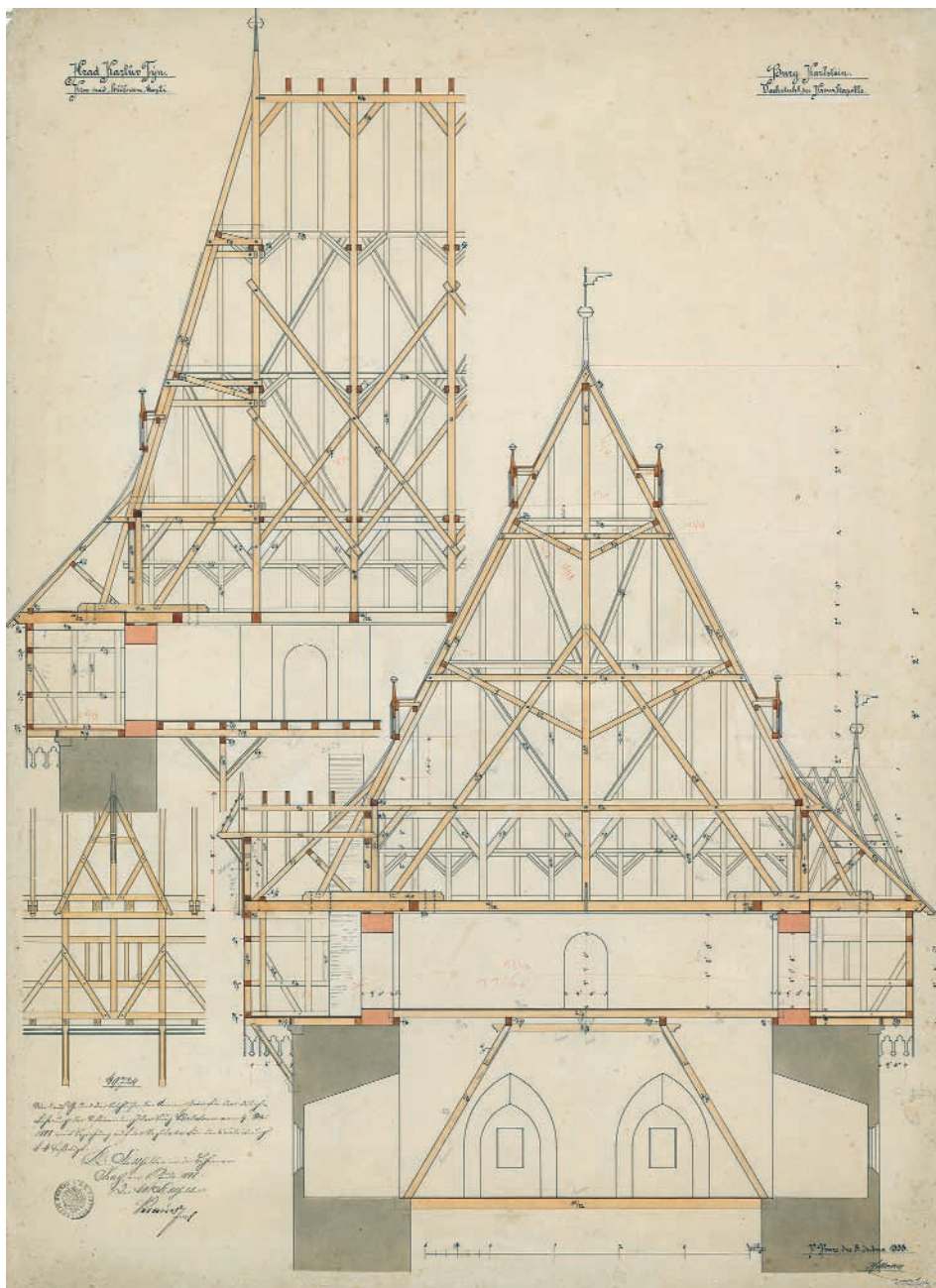
Obr. 11. Josef Mocker, prováděcí plán krovu Velké věže, dat. 8. dubna 1888, kolorovaná kresba perem na kartonu. NPÚ ÚPS Praha, MF KA, inv. č. KA04958. Repro: NPÚ, GnŘ, 2019.

nad sebou, později zrealizované a jiného tvaru než na Schmidtových návrzích (obr. 11).⁸⁵ Celý soubor Schmidtových návrhů a svých prováděcích plánů, včetně projektu z roku 1887, pak 14. dubna 1888 poslal Mocker místodržitelství a požádal o jejich předložení restaurační komisi ke schválení.⁸⁶

Když Mocker 22. dubna informoval Schmidta o termínu jednání restaurační komise, zmínil jeho přání navštívit zároveň Karlštejn, aby si „mohl nálezy osobně prohlédnout“.⁸⁷ Schmidt tedy zřejmě až do této doby neznal nálezy z autopsie a potřebnou jistotu pro návrh podsebití získal na základě informací, které mu postupně předával Mocker. Doloženy jsou Schmidtovy starší návštěvy hradu pouze v letech 1864 a 1886, jak je uvedeno výše. Před schůzí komise napsal Mocker 1. května Schmidtovi podrobnosti o plánovaném programu. Mimo jiné zmínil, že mu krajský hejtman Franz Stompfe oznámil, že schůze bude trvat jen krátce, a aby se tedy Schmidt ve svém referátu omezil jen na nejn nutnější.⁸⁸ Podle protokolu z jednání restaurační komise 9. května, která nový projekt schválila, Schmidt „nutnost změny původního projektu [z roku 1870, respektive 1887 – pozn. aut.] zdůvodnil historickými a umělecko-historickými hledisky a na základě vícenásobných zjištění doložil, že teprve nově vytvořený projekt představuje věrný obraz původního hradu Karlštejna“.⁸⁹ 1. července 1888 schválilo projekt české místodržitelství.⁹⁰

Realizovaná varianta Schmidtova návrhu z roku 1888

Na přelomu července a srpna 1888 nakreslil Schmidt ještě mírně upravený návrh zastřešení Mariánské a pravděpodobně i Velké věže. Předtím požádal Mocker 15. června Schmidta o rozhodnutí, zda „by se komíny měly provést také nad střechou, anebo zda by se s jejich provedením nemělo počítat“.⁹¹ V projektu z počátku roku 1888 komíny na střechách nebyly. Poté 19. července chtěl sdělit šířku stěny sanktusníku Mariánské věže, který měl v projektech z roku 1870, 1887 a 1888 obdobný čtvercový půdorys, ale rozdílnou šířku. Na po-

11

inv. č. KA05320, KA05319, KA05321, KA05322, KA04957, KA055246; APH, JM, sign. T33, inv. č. 771.

⁸⁶ NA, ČM 1884–1901, karton 2322, čj. 34.324 z 17. 4. 1888. – Srov. Vilímková (pozn. 1), s. 40.

⁸⁷ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 22: „Da Herr Baron den Wunsch ausgesprochen haben, Karlstein zu besuchen und die Auffindungen persönlich in Augenschein zu nehmen, (...)“ – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 189.

⁸⁸ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 23–24. – Vilímková (pozn. 1), s. 36.

⁸⁹ „Herr Oberbaurath Bon Schmidt erörtert an der Hand der neuen und der alten Pläne die getroffenen Änderungen an dem ursprünglichen Entwurfe, begründet deren Nothwendigkeit vom Historischen und Kunstwissenschaftlichen Standpunkte und weist aus vielfachen Anhaltspunkten nach, daß erst das neu geschaffene Projekt

ein treues Bild der ehem. Burg Karlstein darstelln.“ – Opisy protokolu viz NA, MV/R, karton 72, složka 1887–1894, čj. 12391 z 7. července 1888; NA, PÚ/R, karton 32, čj. 685 z 7. července 1888.

⁹⁰ Potvrzení na plánech.

⁹¹ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 25–26: „Ferner bitte ich bestimmen zu vollen ob die Kamine auch über dem Dache durchgeführt werden sollen, oder aber ob auf deren Ausführung nicht zu reflektieren sei. Zur Aufstellung des Dachstuhles dürften wir in circa 4 Wochen kommen, während welcher Zeit die Aufmauerung erfolgt.“ – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 189–190.

■ Poznámky

⁸⁵ NPÚ ÚPS PR, MF KA, inv. č. KA04936, KA04958, KA04956; APH, JM, sign. T33, inv. č. 762, 759, 770, 772. Kopie některých výkresů viz NPÚ ÚPS PR, MF KA,

sledním návrhu mu přišel na „poměrně mohutné střeše“ příliš malý. S nově uvažovanou břidlicovou střechou by podle Mockera vypadal dobře největší sanktusník z návrhu z roku 1870, případně jemu podobný.⁹² Schmidt proto zřejmě zpracoval nový návrh,⁹³ v němž obě věže doplnil vysokými komíny, střechu Mariánské věže navíc dvěma řadami vikýřů, které se už dříve objevily v posledním Mockerově realizačním výkresu krovu Velké věže z 8. dubna 1888. Sanktusník získal oproti návrhům z roku 1870, 1887 a 1888 nyní polygonální tvar, jaký už Schmidt nakreslil v mladší variantě návrhu z roku 1887. 21. srpna Mocker Schmidtovi poslal hotový detailní plán sanktusníku Mariánské věže.⁹⁴

Závěr

Jednání zemského sněmu 9. ledna 1886 označilo původní Schmidtův plán rekonstrukce Karlštejna z roku 1870 pouze za východisko, které je nutné upřesnit na základě nových historických a archeologických poznatků. Také stav hradu vyžadoval nové posouzení, jak se o málo později vyjádřil Schmidt. Věže přitom měly přednost jakožto jeho nejpamátnejší části. V roce 1887 Schmidt zpracoval dvě varianty jejich zastřešení, přičemž vyloučil původně navržené nástavby s otevřenými ochozy. Důvody, které ho k tomu vedly, lze spatřovat v technických obtížích vyvolaných zatékáním do ochozu Velké věže. Pokud je předpokládána posloupnost návrhů správná, pak u starší varianty zvolil pro každou věž samostatné architektonické pojetí, které vzdáleně navazovalo na jejich dochovaný stav. Velkou věž ukončil zastřešeným cimbuřím a Mariánskou uzavřeným patrem s okny. V mladší variantě pak bylo patro s okny navrhováno shodně pro obě věže. V žádném z dosud známých plánů z roku 1887 ještě nebylo počítáno s podsebitím. S ohledem na stanovený program stavebních prací byla zhotovena příslušná prováděcí dokumentace. Po jejím schválení v srpnu 1887 restaurační komisí hradu a českým místodržitelstvím začala vlastní rekonstrukce. Ta mimo jiné znamenala zahájení podrobných terénních průzkumů stavební správou hradu pod vedením Mockera. Schmidt i přes dokončení plánů přikládal průzkumům velký význam, nadále totiž hledal vhodné řešení nástavby Mariánské věže. Nejstarší zpráva v říjnu roku 1887 její existenci nepotvrdila, natož aby přinesla poznatky o jejím stavebním provedení. První a zásadní impuls pro pozdější realizaci vzešel krátce nato, v listopadu roku 1887, ze zcela jiné oblasti. V této době Mocker přeložil Schmidtovi pasáže z *Hradů, zámků a tvrzí království Českého* A. Sedláčka. Autor tehdy teprve krátce dostupné publikace, vychá-

zející nejprve v sešitovém vydání, předpokládal na Mariánské věži dřevěné podsebití. Jednalo se pravděpodobně o původní myšlenku, neboť K. V. Zap uvedl v roce 1855 termín podsebití u Mariánské věže pouze ve smyslu dochovaného ochozu Velké věže. Sedláček svůj názor nemohl podpořit historickými písemnými zprávami, opíral se pouze o architektonický rozbor. Jen o pár dnů později se v Mockerově korespondenci objevil další závažný podnět. Tím byly pozůstatky chodby vysazené na plášti purkrabství na dřevěných konzolách, na které Mocker poukazoval v dopise Schmidtovi s tím, že Mariánská věž mohla být ukončena podobnou chodbou. Pod hlavní římsou Mariánské věže byly poté na žádost Schmidta hledány konzoly, resp. jejich pozůstatky. Potřebný argument pro realizaci podsebití poskytla až prohlídka zdíva nad římsou Mariánské kaple, kde byly nalezeny zbytky dřevěné vazby, o níž Mocker informoval Schmidta 27. prosince 1887. U nálezu byl přítomen Jan Střelba, který fragmenty konstrukce s krátkaty na západní a východní straně Mariánské věže zakreslil na známém plánu, dokončeném 30. prosince 1887. Domníval se přitom, že jde o pozůstatek valby, nicméně plán obsahuje rukopisnou poznámku „podsebití“.

První plány Mariánské věže s podsebitím dokončil Schmidt před 26. lednem 1888, kdy je zaslal k posouzení Josefu Hlávkově. Jak uvedl v průvodním dopise, jeho podobu odvodil z tzv. kupeckého domu v Kostnici, který znal z publikace *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* Eugène Viollet-le-Duca. Kromě toho zmínil svá vlastní měření v Bazileji a později uvedl ještě neupřesněné německé a české příklady. Starší literatura následně připojila hrad Pernštejn (Herain 1898), ale bez jasnější vazby na Schmidta.

Návrh jednotného ukončení věží, tj. uplatnění podsebití i na Velké věži bez ohledu na odlišný stav dochování a absenci podobného nálezu jako na Mariánské věži, zdůvodnil Schmidt rovným ukončením její hlavní římsy, které podle něho znamenalo, že nad ní se nacházející zděný ochoz není původní. Dále argumentoval shodami v profilaci hlavních říms obou věží, které naznačovaly obdobné stavební řešení. Mocker k tomu zmínil pouze obecněji architektonické a funkční shody s Mariánskou věží. První plány Velké věže s podsebitím dokončil Schmidt 12. února 1888. Následně byla s návrhem seznámena Centrální komise a obecně se mělo za to, že existence podsebití karlsštejnských věží byla bezpečně prokázána. S tím se 9. května 1888 ztotožnila také restaurační komise a 1. července téhož roku schválila projekt české místodržitelství. Podle dosavadních poznatků následovaly do 21. července už pou-

ze dílčí projekční práce týkající se komínů a sanktusníku Mariánské věže, které z hlediska podsebití nepřinesly změny.

Celkově lze hodnotit, že přestože Schmidt usiloval o exaktní regotizaci, průkazně podloženou průzkumy hradu, v praxi se přiblížil spíše opaku, romantickému tvůrčímu přístupu. O tom, jakou váhu přikládal průzkumu a interpretaci náleзовých situací pro projekt, napsal v souvislosti s návrhem spojovací chodby mezi Mariánskou a Velkou věží 13. února 1888 Josefu Hlávkově: „Drahý příteli, historie je kolosální a polévá mě horko, když pomyslím, že bychom k tomuto poznání bývali dospěli až dodatečně.“⁹⁵ Nad zodpovědným předsevzetím zjistit „původní podobu“ stavby ale ve výsledku zvítězilo Schmidtovo puristické smýšlení, které umožnilo výraznou renovační proměnu věží s využitím vhodné středověké předlohy a s ohledem na jejich jednotné architektonické působení.

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti II. Dějiny památkové péče v českých zemích financované z institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje (IP DKRVO) poskytnuté NPÚ Ministerstvem kultury ČR.

■ Poznámky

⁹² APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 32–33. – Srov. Vilímková (pozn. 24), s. 193–194.

⁹³ Schmidtův výkres s mladší variantou návrhu Mariánské věže z roku 1888 reprodukoval Venclík (pozn. 31), obr. 22 na s. 157 vpravo.

⁹⁴ APH, JM, sign. T 29, inv. č. 569, s. 34–35. Srov. APH, JM, T 33, inv. č. 776. Další realizační výkresy dílčích konstrukcí vznikaly postupně v následujících měsících. – NPÚ ÚPS PR, MF KA; APH, JM, sign. T 33.

⁹⁵ PNP, LA, fond Hlávka, Josef, přír. č. 42/09.